

I. ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ РІЗНИХ ГРУП НАСЕЛЕННЯ

ПРОТЕКЦІОНІЗМ ДЕРЖАВНИХ ТА ГРОМАДСЬКИХ ДІЯЧІВ У ЦАРИНІ СПОРТУ ТА ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ В КИЄВІ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Оксана Попова

Національний університет фізичного виховання і спорту України

Анотація

В статті піднімається питання ролі і значення підтримки спорту і здорового образу життя представителями політичної і делової еліти, меценатська діяльність відомих підприємців г. Києва II пол. ХІХ – поч. ХХ ст. Цей питання особливо актуальне для сучасного українського суспільства в умовах недостатності державного фінансування спорту і здорового образу життя.

Annotation

In the article stressed the role and significance of supporting sport and healthy by governors and business elites in Kyiv at the end of XIX – the beginning of XX century. This is one of the main problems of modern society in the conditions of insufficient funds.

Постановка проблеми. Перше завдання суспільства в царині здорового способу життя – соціалізувати особистість, визначити її місце у сучасному їй суспільстві, а перш за все – не допустити її маргіналізації, випадання із суспільного життя, байдужості до проблем суспільства. Коли здоров'я фізичне і здоров'я духовне тут стають взаємопов'язаними і взаємозалежними, тоді настає можливість гармонійного співіснування внутрішнього світу людини із зовнішнім. Здоров'я тіла і здоров'я душі – ці два фактори поєднані у вітчизняній історичній ретроспективі. Розуміння важливості поєднання двох факторів – здорового способу життя і спорту – було важливою рисою суспільної свідомості на українських теренах, зокрема у Києві, II пол. ХІХ – поч. ХХ ст.

Для збереження та підтримання здоров'я велике значення має як режим харчування, так і раціональна, з точки зору людської фізіології організація суспільного харчування. Попередження неврозів та невротичних станів постало на порядку денному системи здоров'я в нашій країні. «Здоров'я набагато більше залежить від наших звичок і харчування, ніж від лікарського мистецтва» (Д. Леббок) [6, 193].

Зв'язок з науковими темами, планами. Робота виконана в ме-

жах планової теми НДР кафедри соціально-гуманітарних дисциплін «Парадигма здорового способу життя в дискурсах фізичного виховання і спорту» (номер державної реєстрації 0111U001716).

Мета дослідження – з'ясувати форми і напрями протекціонізму державних та громадських діячів у царині спорту та здорового способу життя в Києві у II пол. ХІХ – поч. ХХ ст.

Об'єктом дослідження виступає процес формування здорового способу життя в Україні.

Предметом дослідження є державна та громадська діяльність в галузі розвитку фізичної культури та здорового способу життя в Україні.

Методи дослідження. Робота ґрунтується на використанні методів історичного аналізу, архівних матеріалів, наукової літератури; структурно-логічного та системного аналізу.

Історія питання. Досі питання про меценатську підтримку спорту та здорового способу життя в Україні розглядалися лише в контексті інших історичних досліджень. Найбільш широко відомими тут є праці київського краєзнавця В. Ковалинського, історика-публіциста М. Слабошпицького та ін.

Очевидно, що назріла необхідність розширити дослідницьке

коло з цього питання. Багатий історичний та історіософський матеріал допоможе в усвідомленні важливості протекціонізму та меценатства на сучасному етапі.

Результати дослідження та їх обговорення. Значну роль у підвищенні якості життя та розвитку спорту та фізичної культури в Києві у зазначений період відіграли знамениті меценати, найвідомішими з яких були члени сім'ї: Терещенко, Бродські, Могилевцев, Гладинюк, Галаган та інші. Багато зробили у цьому питанні представники правлячої еліти, зокрема царської сім'ї.

Перш за все, досить поширеним протекціонізм та меценатство спостерігається в сфері освіти, що традиційно знаходилась на одному з перших місць за кількістю вкладених грошей. Гроші багатих людей допомагали системі освіти забезпечувати комфортне та гармонійне виховання підростаючого покоління. Психологи та педагоги сліdkували, щоб напруження в процесі педагогічного процесу не було для учнів занадто великим: «щоб викладачі не порушували планів... не вимагали від учнів молодшого віку стільки розумової праці, скільки це вимагається від старшого віку» [1, Ф.81, Оп. 59, №114, Протокол засідання Педагогічної ради у вересні 1879-1880 рр. С. 33]. Стежили, щоб у молодших класах домашнє завдання не забирали в учнів більше однієї години на день [1, 35.], а викладачі не збільшували кількість навчального матеріалу [1, 33].

Велика увага приділялася якості житла вихованців, особливо у приватних навчальних закладах, перш за все у Колегії Павла Галагана. Григорій Галаган розумів, що здорова моральна атмосфера, яку він хотів створити у закладі, неможлива без урахування фізичного здоров'я та санітарно-гігієнічних умов життя вихованців.

Гімнастика була одним з обов'язкових предметів, а умови проживання були одні з найкращих у тогочасних ліцеях та гімназіях. На утримання колегії Г. Галаган пожертвував свої маетки у Полтавській та Чернігівській губерніях. Вихованці були забезпечені найкращими продуктами харчування [43, 61-65].

У вказаний період для вихованців середніх навчальних закладів обов'язковим було носити форму, що, як вважалося, забезпечувала для них комфорт як фізичний, так і соціальний, адже мінімізувала принаймні наочність (видимість) соціального розшарування. Для відслідковування поведінки вихованців призначалися спеціальні вихователі: «Внимание должно быть обращено не только при посещении ими классов, но и при всяком нахождении вне дома» (13 вересня 1882 р.), а за бійку поза навчального закладу учня могли виключити з нього [1, 35]. Зрозуміло, що поряд із цілком природною турботою про здоров'я і здоровий спосіб життя проглядається авторитарне прагнення самодержавної влади встановити контроль над формуванням особистості. Адже пред'явлення книг, які вибрані для читання, «начальнику», як того вимагають розпорядження зверху – це не що інше як прагнення контролю над думками молоді. А ще заборонялося кататися на човнах без батьків, і тут, безумовно, проглядається відверта участь жандармської влади у виховному процесі.

Поряд із спортивним життям спостерігаємо участь меценатів в охороні здоров'я та здорового способу життя. Відомий меценат Л. Бродський фінансував розширення акушерської клініки, а на честь пам'яті своєї 16-річної доньки Віри заснував нову клініку в центрі Києва, а на Парковій дорозі на гроші мецената свою клініку побудувало Товариство лі-

карень для хронічно хворих дітей [4, 226-7]. «Бродський був одним із засновників і керівників Товариства боротьби з інфекційними захворюваннями, жертвував чималі суми під час епідемії холери й дифтериту» [4, 207]. Пізніше він заснував знаменитий Бактеріологічний інститут, який було побудовано в рекордно короткий строк.

Сліdkували за здоров'ям та забезпеченням здорового способу життя для робітників і на заводах відомого цукрового мецената Миколи Терещенка. Санітарна норма повітря від 27,54 до 35,62 кубометра на людину. Просторі казарми таке дозволяли. Була ще лазня, пральня з механічним віджимом білизни, початкова школа на шістдесят учнів. На краю дубового гаю стояла одноповерхова лікарня. В ній операційна, дві перев'язочні, три палати – дві чоловічі й одна жіноча, кожна по вісім ліжок» [5, 197]. Умови праці робітників на терещенківських заводах в кінці XIX ст. були набагато кращі від умов радянського часу: у приміщеннях, «де були кухні, їдальні, електричне освітлення, парове або пічне опалення, електричні вентилятори».

Меценати допомагали вирішувати в Києві питання боротьби з антисанітарією та нормальними умовами життя для найбільшого населення. На кінець XIX ст. у місті було 17 нічліжних притулків: «Вони являли собою, як правило, великі, всуціль заставлені нарами і позбавлені будь-якої вентиляції, а часто й найпростішої підлоги, кімнати в старих дерев'яних напівзруйнованих будинках або знятих з плотів каютах» [4, 199]. Це становило неабияку небезпеку та загрозу виникнення епідемії різних інфекційних хвороб. Брат М. Терещенка Федір, засновник майбутнього музею російського образотворчого мистецтва, фінансував побудову у Києві притулків для бездомних

на 300 чи 450 місць: За спогадами сучасників, приємне враження у будинку справляли опалення й система вентиляції – все, як мовиться, було виконано на рівні тодішніх світових вимог» [4, 199].

Особливою подією у культурному і спортивному житті Києва стала Перша Всеросійська олімпіада влітку 1913 року. Вона проходила за підтримкою імператорської сім'ї, а також численних київських меценатів. У цьому ж році відбулася наймасштабніша Всеросійська торгово-промислова виставка, яка багато днів була головною подією міського життя, олімпіада приспіла слідом за нею в серпні. Київ мав необхідну спортивну базу: яхт-клуб з гаванню, іподром, стрільбище і єдиний у той час на всю Російську імперію стадіон! Знаходилося спортивне поле на Лук'янівці, в тупику Дикої вулиці. Зараз на цьому місці – корпуси взуттєвого підприємства «Славутич». Особлива увага приділялася спорудженню ложі для поважних гостей. Її встановили на узвишші, декорувала за останньою модою і прикрасили кольорами національного прапора. /«Дзеркало тижня»/ Парад команд приймали «Його імператорська високість великий князь Дмитро Павлович», голова Російського олімпійського комітету В. Срізневський, почесний попечитель Олімпійського комітету генерал-ад'ютант Ф. Трепов, голова Олімпійського комітету доктор А. Анохін та багато інших високопосадовців, серед яких був «головний спостерігач» за фізичним розвитком населення Російської імперії [3].

На стадіоні планувалися змагання атлетів, борців, гімнастів і футболістів, а турніри з плавання, стрибків у воду, веслування і парусного спорту – на території яхт-клубу на Трухановому острові, де спеціально побудували 28-метрову вежу для стрибків. Кіннотникам належало змагатися на Печерсько-

му іподромі (на вулиці Суворова), стрільцям – на військовому стрільбищі в районі Сирця. Першими змагалися гімнасти. Глядачі тоді не уявляли, чим відрізняються олімпійські змагання від циркових вистав. Прийшовши у захват від витончених вправ на брусах, публіка зажадала повторення. Один із київських журналістів нарікав, що глядачі сприймають Олімпіаду як велику забаву, а не як змагання.

Учасники з'їхалися з усіх кінців імперії, їх було понад шестисот. Для них було надано казарми у садибі пана Ясногурського, напроти стадіону за глибоким ярмом, через який було споруджено місток. Все місто прийшло на відкриття олімпіади. Програмою передбачалася участь у кожному виді не більш як 12 спортсменів від кожного товариства за індивідуальним заліком. Крім бігових дистанцій олімпійського розряду до програми входили стрибки у висоту з місця і з розбігу. На Спортивному полі перед прикрашеною квітами та національними прапорами трибуною фінішували легкоатлети. Найшвидшим бігуном на стометрівці став Архипов із Москви з результатом 11,4 сек. Позмагалися за першість в улюбленому командному виді – перетягуванні каната – приїхали силачі з московської ліги легкої атлетики і команди богатирів із Петербурга. Перемогу здобули представники київського гуртка «Спорт», які здолали іншу київську команду.

У Київській олімпіаді вперше взяли участь жінки-спортсменки. Їхній виступ у легкоатлетичному манежі спортивного поля викликав підвищений інтерес. Героєм і тріумфатором Першої Всеросійської олімпіади, найкращим російським атлетом 1913 року було визнано Г. Ганварга, що переміг не тільки в окремих видах легкоатлетичних змагань, а й у п'ятиборстві та десятиборстві.

Переможців у різних дисци-

плінах очікували спеціальні призи. Приз Його Величності Государя-імператора – товариству, котре отримало найбільшу суму очок за підсумками всіх змагань – дістався московській команді. Приз Його Імператорської Високості Великого Князя Дмитра Павловича – найкращій кінній групі в стрибкових вправах. Його ж особистий приз – найкращому коню змагань і найвлучнішому стрільцю. Свій приз заснував і міністр Імператорського Двору граф Фредерікс як перехідний для найкращих у триборстві – кінні змагання, стрільба і фехтування. Приз почту Його Величності генерала Воейкова здобула зразкова група гімнастів на чолі з кращим гімнастом олімпіади поручиком Вестеркампом із Петербурга. Крім того, на своїх володарів очікували два призи від волинського губернського предводителя дворянства Демидова на приз графа Тишкевича, а десятиборцям і фехтувальникам призначалися призи міста Києва. Героєм і тріумфатором олімпіади, найкращим російським атлетом 1913 року було визнано Г. Гантварга, що переміг не тільки в окремих видах легкоатлетичних змагань, а й у п'ятиборстві та десятиборстві.

Центральною подією олімпіади, вінцем її програми вважався марафонський біг на 38 верст і 56 сажнів. Саме на переможця марафонського забігу, окрім призу, чекав почесний лавровий вінок. Старт був намічений на самісінький ранок за вісім верст від Гурівщини по Житомирському шосе біля хутора пара Кайля. Щоб забезпечити вчасну явку марафонців на старт, їх усіх заздалегідь увечері відвезли до хутора, змусивши провести ніч без усяких зручностей, просто на сіннику. Збереглися сумні спогади про те, як почувалися цієї ночі спорт-смени, та як вони цокотіли зубами туманного прохолодного

ранку. Старт ледь не було зірвано ще й тому, що відповідальний суддя, збираючись на дистанцію, забув стартовий револьвер. Замість пострілу пролунало плескання в долоні кількох суддів водночас. Особливе місце в програмі олімпіади приділялося веломототрициклетному пробігу, старт якого був намічений на 23 серпня з сьомої версти Чернігівського шосе. У контрольному автомобілі мав перебувати «суддя, член спортивного комітету, медик і шофер». Статут змагання передбачав встановлення у двох місцях по трасі негласного контролю.

Під час олімпіади була створена медична комісія, яка слідувала за здоров'ям спортсменів. Так, до участі у марафоні було допущено п'ятнадцять чоловік. Вздовж траси були поставлені пункти з водою для пиття й обливання, столики із закусками, щоб марафонці могли підкріплюватися в міру проходження довгого шляху. Особливо активні глядачі намагалися переслідувати бігунів на велосипедах чи просто бігом, але всю дистанцію змогли подолати одиниці. Довго лідирував киянин Алексеєнко. Проте уже

на території міста його ноги зсудомило, він упав і не зміг продовжити біг. Через три години і три хвилини після старту першим на стадіоні з'явився петербуржець Максимов. Він і був увінчаний лавровим вінком. Вшанування учасників олімпіади відбулося 24 серпня. Підкреслимо, що вищим призом турніру став срібний кубок від Його імператорської величності отримав Санкт-Петербурзький гурток аматорів спорту за найбільшу суму балів у всіх видах змагань. Київські меценати встановили кілька почесних призів за найбільше число перемог у всіх видах спорту [2].

Своїм рівнем, розмахом і складом учасників олімпіади в Києві не лише виправдала сподівання, а навіть багато в чому перевершила їх. Раділи переможці, раділи учасники, глядачі – свято спорту, краси та здоров'я відбулося.

Висновок. Отже, ми розглянули лише деякі аспекти дуже важливої проблеми впливу фінансової підтримки представників великого капіталу на розвиток спорту та забезпечення здорового способу життя серед молоді, робітничого та найбіднішого населення м. Ки-

єва II пол. XIX – поч. XX ст. Цей досвід може бути надзвичайно корисним для сучасного життя демократичної України.

Перспективи подальших досліджень полягають в тому, щоб провести аналіз протекціонізму державних та громадських діячів у царині спорту та здорового способу життя в сучасній Україні; вивчити досвід цієї діяльності в інших країнах.

ЛИТЕРАТУРА

1. Архів м. Києва Ф. 81, Оп. 59. № 114 (Протокол засідань Пед. Совета 1879 – 1880 гг.).
2. Газета «Дзеркало тижня» № 33 (458) 30 серпня 2003 zn.kiev.ua/ie/show/458/41417
3. Газета «Факты и комментарии» 18 августа 2004 facts.kiev.ua/Aug2004/1808/10.htm
4. Ковалинский В. Меценаты Киева (рос. мовою) Видавництво «Кий», 1998. – 536 с.
5. Слабошпицький М. Українські меценати. Нарис з історії української культури. Вид. Коць, видавництво «Ярославів вал». – 328 с.
6. Энциклопедия афоризмов. – Москва: ООО «Фирма «Издательство АСТ», 1999. – 720 с.

